

Кримінологічна класифікація

регіонів України та її значення для протидії злочинності

А. М. Бабенко

кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права та кримінології Донецького юридичного інституту МВС України

Статтю присвячено територіальним відмінностям злочинності. Проведено кримінологічну класифікацію регіонів України. Запропоновані шляхи вдосконалення запобігання злочинності.

Ключові слова: кримінологічна класифікація регіонів, злочинність в регіонах, запобігання злочинності в регіонах.

Статья посвящена территориальным различиям преступности. Проведена криминалогическая классификация регионов Украины. Предложены пути усовершенствования мер предупреждения преступности.

Ключевые слова: криминалогическая классификация регионов, преступность в регионах, предупреждение преступности в регионах.

The article is devoted to territorial differences of criminal activity. Criminological classification of Ukraine's regions has been done and the ways of improving preventive activity are suggested.

Keywords: criminological classification of regions, criminal activity in regions, prevention of criminal activity in regions.

Як загальновідомо, злочинність здійснює вагомий негативний вплив на всі сфери життєдіяльності країни і суспільства, гальмує соціально-економічні та політичні перетворення, підриває її міжнародний авторитет. В цих умовах є вкрай актуальним отримання об'єктивної інформації про злочинність, – а саме про її закономірності розподілу в часовому і просторовому вимірі.

Аналіз динаміки злочинності в Україні у період з 1992 по 2011 рр. дозволяє виділити п'ять окремих періодів в її динаміці. Перший період з 1992 по 1995 рр. характеризувався поступовим зростанням злочинності з 480 478 до 641 860 злочинів у 1995 р. Другий період з 1996 по 2002 рр. відрізнявся від попереднього її зниженням до 450 661 злочину у 2002 р. Після однорічного зростання злочинності (третьої період) у 2003 році до 556 351 злочину, спостерігається четвертий – п'ятирічний період її поступового значного зниження. Якщо у 2004 році кількість зареєстрованих злочинів знизилася до 520 105, то у 2008 р. – до 384 424. Починаючи з 2009 року, на всій території України спостерігається тенденція до зростання злочинності, цей рік започаткував початок п'ятого періоду. Якщо у 2008 р. в Україні було зареєстровано 384 424 злочини, то у 2011 – 515 833, тобто за чотири роки відбулося їх зростання майже на чверть (+25%). І така ситуація простежується у більшості регіонів країни [9; 10]. Таким чином, сучасна криміногенна ситуація в Україні характеризується негативними тенденціями, що обумовлює необхідність відповідного реагування з боку правоохоронних органів і пошуку нових шляхів вивчення та протидії злочинності. Важливим кроком у вдосконаленні системи протидії злочинності може слугувати дослідження територіальних відмінностей злочинності та класифікація регіонів

за рівнем кримінальної враженості. Саме це і є метою нашого дослідження.

Територіальні відмінності злочинності є традиційним предметом кримінології. Одним з найбільш важливих і малодосліджених питань в кримінології залишається класифікація територій за рівнем розповсюдженості злочинності. Цим питанням приділяли значну увагу у своїх роботах А. І. Долгова [1, с.130-137], Г. Й. Забрянський [2, с. 42-52], К. Т. Ростов [3, с.125-136, 152-191], Г. Ф. Хохряков [5, с. 196-210], С. А. Шоткінов [4, с. 39-45] та ін. В основному їх дослідження проводилися на прикладі Російської Федерації. Проблема класифікації за рівнем кримінальної враженості регіонів України довгі роки залишається невирішеною.

Між тим, забезпечення високого рівня правопорядку у країні і її складових, – в регіонах є невід'ємною складовою соціально-економічної та політичної стабільності держави. Належний рівень правопорядку у країні та її регіонах забезпечується шляхом розробки ефективної системи запобігання злочинності, яка в свою чергу, є гарантією ефективного розвитку суспільства.

Запорукою існування ефективної системи запобігання злочинності є забезпечення правоохоронних органів науково обґрунтованою інформацією про стан злочинності, її динаміку, тенденції, регіональні відмінності, закономірності структурного та територіально-просторового розподілу злочинності серед регіонів. У цьому контексті важливого значення набуває комплексне вивчення територіальних відмінностей злочинності і групування регіонів України за ознаками кримінальної враженості. Це й обумовлює важливість нашого кримінологічного дослідження.

Значення класифікації територій за рівнем кримінальної враженості полягає в можливості отримати правоохорон-

ними органами України науково обґрунтованої узагальноної інформації про закономірності територіального розподілу злочинності. Це надасть їм можливість диференційовано підійти до організації запобігання злочинності, прийняти зважені, оптимальні управлінські рішення під час організації запобігання злочинності в регіонах; ефективно розподілити сили та засоби у протидії злочинності. Також згадана класифікація має значення під час підготовки кадрового потенціалу для боротьби зі злочинністю; концентрації вищих навчальних закладів системи МВС на території України і т. д.

Комплексне вивчення злочинності в регіонах та класифікація територій за рівнем кримінальної враженості є надзвичайно складною та кропіткою діяльністю, на що неодноразово звертали увагу відомі вчені. Однією з важливих наукових проблем, що потребують першочергового вирішення, є обрання методології дослідження і системи узагальнюючих показників, як основи для групування територій.

У зв'язку з цим, важливим завданням нашого дослідження стало виявлення системи факторів, що найбільш повно відображають криміногенну ситуацію на регіональному рівні. Методика нашого аналізу полягала в тому, що шляхом багатоетапної процедури нами був здійснений відбір вихідних показників злочинності, які можливо було б використовувати для створення моделі кримінологічної класифікації регіонів України. У якості індикаторів кримінологічних відмінностей були використані коефіцієнти інтенсивності злочинності, питома вага злочинності в регіоні від загальноукраїнських показників, базисні темпи приросту злочинності в регіонах за період з 2001-2011 рр. *.

* 2001 рік взятий за базисний рік, оскільки в цьому році був прийнятий новий Кримінальний кодекс України.

У методологічну основу нашого дослідження був покладений аналіз статистичних даних за допомогою розрахованих узагальнюючих показників. За узагальнюючі показники нами були взяті розрахунки середніх величин основних показників злочинності в кожному з регіонів (коефіцієнтів, структури, динаміки і т. д.).

Реалізація мети та завдань нашого дослідження відбувалася чотирма блоками. Перший блок дослідження складався з вивчення інтенсивності злочинності в регіонах. Це нами здійснювалося шляхом розрахунку коефіцієнтів інтенсивності злочинності. З цією метою з офіційних статистичних щорічників [6; 7; 8] у 27 регіонах України (у 24 областях, АР Крим, м. Київ та м. Севастополь) нами був здійснений відбір кількості населення за період з 2001 по 2011 рр. Після цього зі статистичних даних МВС про стан злочинності в Україні [9; 10] був проведений відбір кількості зареєстрованих злочинів, вчинених за вказаний період у всіх регіонах. Потім були побудовані статистичні ряди динаміки таким чином, що відібрані кількості населення у певному регіоні за певний рік відповідали кількості вчинених злочинів у цьому ж році. Після цього нами послідовно по кожному року та за кожним регіоном проведені розрахунки коефіцієнтів інтенсивності злочинності на 100 тис. населення з подальшим розрахунком їх середніх показників. Так само, в динаміці 2001-2011 рр., нами проведені розрахунки питомої ваги кожного регіону і в УМВСТ** до загальноукраїнських показників загальної злочинності та розраховані їх середні показники – другий блок дослідження. Також нами був проведений розрахунок динаміки (базисних темпів приросту злочинності) вчинених злочинів у кожному з регіонів у період

** Управління Міністерства внутрішніх справ на транспорті.

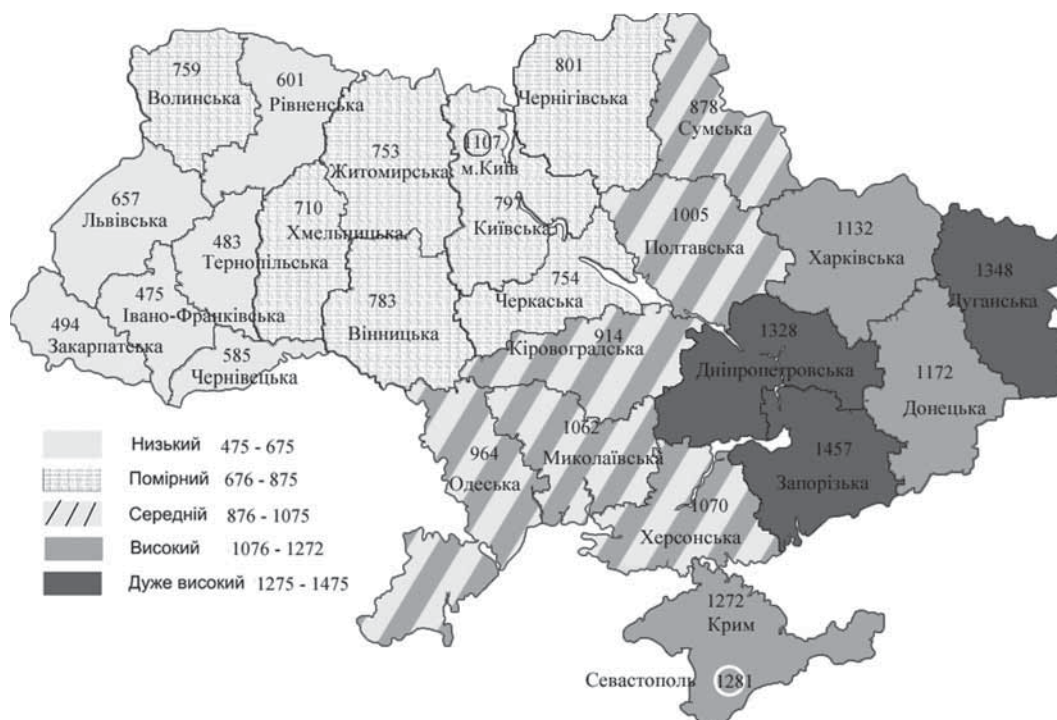
2001-2011 рр. – третій блок дослідження. Отримані дані середніх величин основних показників злочинності ми проранжували і шляхом рейтингової оцінки та кластерного аналізу за спеціальною методикою поділили на п'ять груп – з низьким, помірним, середнім, високим та дуже високим рівнем кримінальної враженості – четвертий блок дослідження. В результаті нами були отримані особливості криміногенно-

го простору України, які за допомогою методу картографування занесені та представлені на картах №1, № 2 та рис. №1.

Класифікаційний аналіз дозволив нам виявити деякі закономірності територіального простору злочинності в Україні. Ними виявилися нерівномірність, диференційованість, стійкість територіального розподілу злочинності, стабільність груп регіонів за рівнем кримінальної враженості.

Карта № 1

Середній коефіцієнт злочинності на 100 тис. населення, що фіксувався в Україні за період з 2001 по 2011 роки

За даними, отриманими нами в результаті проведеного дослідження, регіони України за рівнем інтенсивності злочинності об'єднуються у п'ять класів: у перший клас входять території з низькою кримінальною враженістю, з середньою інтенсивністю злочинності від 475 до 675 злочинів на 100 тис. населення. У нього увійшли 6 областей (або 22% від загальної кількості регіонів) – Закарпатська,

Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська та Чернівецька.

Другий клас складають регіони з помірною кримінальною враженістю, з середньою інтенсивністю злочинності від 676 до 875 злочинів на 100 тис. населення. Такими показниками характеризуються 7 (30%) регіонів – Вінницька, Волинська, Житомирська, Київська, Хмельницька, Черкаська, Чернігівська області.

Третій клас об'єднує регіони із середньою кримінальною враженістю, з середньою інтенсивністю злочинності від 876 до 1075 злочинів на 100 тис. населення. В цей клас увійшли 6 (22%) регіонів – Кіровоградська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Сумська та Херсонська області. У четвертий клас увійшли 4 (15%) регіони з високим рівнем кримінальної враженості від 1076 до 1272 злочинів на 100 тис. населення. Такою інтенсивністю характеризувалися АР Крим, Донецька, Харківська області та м. Київ.

П'ятий клас об'єднав 4 (15%) регіони з дуже високим рівнем кримінальної враженості з середнім коефіцієнтом інтенсивності від 1275 до 1475 злочинів на 100 тис. населення. Такі показники виявлені у Дніпропетровській, Запорізькій, Луганській областях та у м. Севастополь.

Перші два класи ми відносимо до позитивної криміногенної зони. Останні два – до негативної. Третій клас об'єднує групи регіонів в середню – перехідну зону криміногенного простору України.

Звертають на себе увагу деякі особливості криміногенного простору України: по-перше, криміногенний простір України має стійкі закономірності та нерівномірний розподіл злочинності по її території; по-друге, східні регіони характеризуються вищою інтенсивністю злочинності, ніж західні та центральні і більшість південних; по-третє, інтенсивність злочинності зростає, з заходу на схід і, відповідно, знижується зі сходу на захід.

З наведеного можна зробити висновок, що а) територіальний простір злочинності в Україні має свої, притаманні закономірності; б) в негативній криміногенній зоні сконцентровано більше регіонів, ніж у перехідній – 8 (або 30%), тоді як у середній (перехідній) лише 6 (або 22%); в) найвища концентрація регіонів – 52% (або 13 з 27 регіонів), спостерігається у позитивній криміногенній зоні.

Аналіз структури злочинності надає можливість порівняти криміногенне навантаження різних криміногенних зон на загальнодержавну криміногенну ситуацію. Розрахунок структури злочинності нами здійснювався за кожним регіоном впродовж часового періоду 2001-2011 р.р. Після цього за кожним регіоном нами розраховані середні показники, що фіксувалися у вказаний період*. Це дає нам підстави стверджувати про наявність сталих закономірностей та стабільність груп.

Наведені на рис.1 дані підтверджують вищевисунуту тезу, що у позитивній криміногенній зоні вища концентрація регіонів, ніж в негативній та перехідній. Але виявилось, що питома вага злочинності позитивної криміногенної зони, причому, як окремого регіону, так і цілої групи, є нижчою у структурі злочинності України, ніж питома вага злочинності регіонів негативної криміногенної зони. І хоча регіони позитивної криміногенної зони за розміром території та арифметичною кількістю значно переважають регіони з негативною кримінальною враженістю, останні мають дуже високий вплив на загальний стан злочинності в Україні.

Так, п'ять промислових регіонів, що сконцентровані у негативній криміногенній зоні України – Донецька (11,5%), Дніпропетровська (9,73%), Луганська (6,93%), Харківська (6,64%)

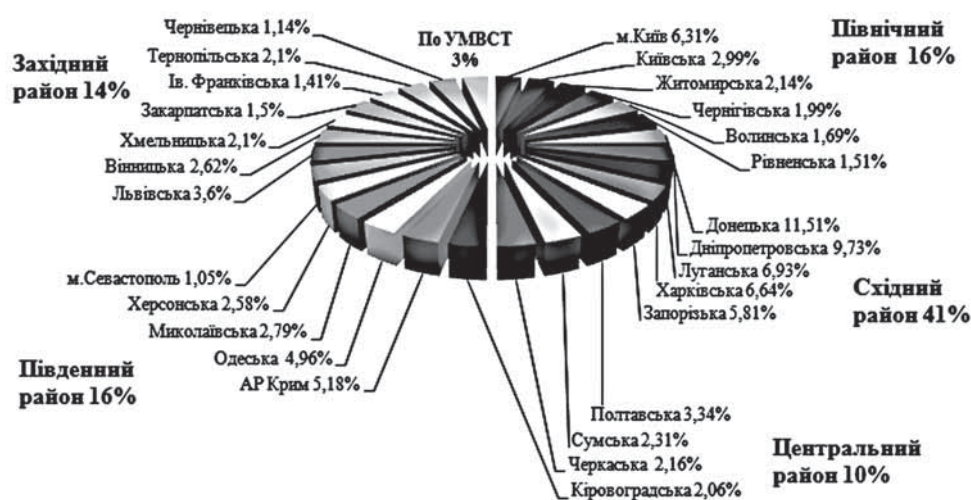
* Після цього нами був проведений рейтинговий аналіз структури та інтенсивності злочинності в 11-тирічний період за всіма регіонами України. В динаміці протягом 2001-2011 рр. нами спостерігалися стабільні рейтинги регіонів у відносних показниках злочинності. Інколи спостерігалися незначні коливання у 2-3-річному періоді як у структурному рейтингу регіонів, так і в питомій вазі та коефіцієнтах за регіонами. Ці коливання не виходили за межі кримінологічної групи, були незначними і такими, що не мали статистично значущих відхилень та не впливали на загальні середні показники. З цього можна зробити висновок, що інтенсивність злочинності та питома вага кожного з регіонів у загальній структурі злочинності має відносно стабільний характер. Отже, це дало нам підстави стверджувати про виявлені сталі закономірності розподілу злочинності серед регіонів України.

та Запорізька (5,81%) області, складають близько половини – 41% у структурі загальнодержавної злочинності і здійснюють найбільший тиск на стан злочинності в Україні. Питома вага п'яти східних регіонів України у три рази перевищує питому вагу семи областей західної України (їх загальна питома вага

складає 14%) і будь-якої сукупності областей – південних (п'ять регіонів складають 16%), північних (6 регіонів – 16%) чи центральних (4 регіони – 10%) районів України. Виявлені закономірності заслуговують на відповідну увагу з боку вчених, громадськості, правоохоронних органів та державних діячів.

Рис. 1

Середні показники структури загальної злочинності за регіонами України, що фіксувалася в період 2001-2011 роки

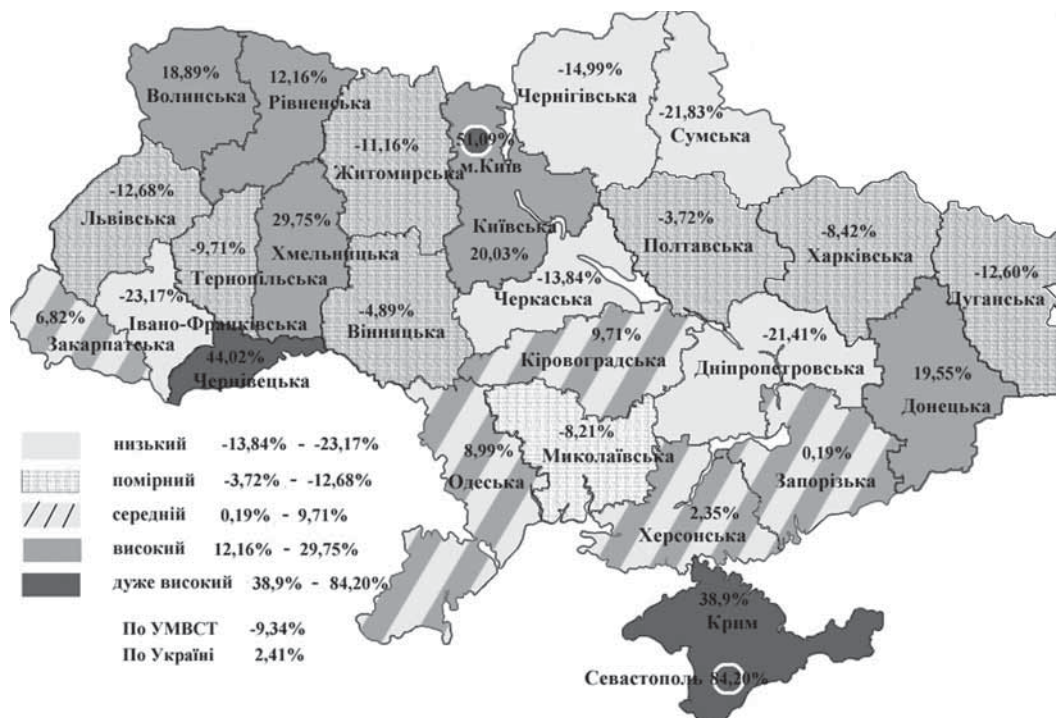

Розрахунок базисного темпу приросту (зниження) злочинності в регіонах дає можливість виявити динамічні особливості злочинності в регіонах. Вони представлені на карті № 2.

Отримані дані свідчать про нерівномірний розподіл динамічних показників злочинності. Порівняно з 2001 роком, у 2011 році спостерігаються дуже високі темпи приросту злочинності у дев'яти регіонах України. Причому п'ять з них відносяться до позитивної криміногенної зони, а чотири до негативної. Порівняно з 2001 роком зростання злочинності відбулося у Рівненській (+12%), Волинській (+19%), Київській (+20%), Хмельницькій (+29%), і найвищий серед західних регіонів базисний темп при-

росту зафіксовано у Чернівецькій області – +44%! При цьому динамічні показники злочинності більшості регіонів України не виходили за межі середніх по Україні, або характеризувалися незначним відхиленням. Навіть більшість регіонів негативної криміногенної зони характеризуються позитивною динамікою зниження злочинності порівняно з базисним 2001 р. Так, у Харківській області відбулося зниження злочинності (-8%), у Луганській (-12,6%), у Дніпропетровській (-21,4%). Навпаки, Донецька (+19%), АР Крим (+39%), м. Київ (+51%), м. Севастополь (+82%) характеризуються негативною динамікою, де порівняно з 2001 р. зафіксовано значне зростання злочинності.

Базисний темп приросту (зниження) загальної злочинності в регіонах України протягом 2001-2011 років

Отже, класифікаційний аналіз дозволив нам виявити закономірності територіального простору злочинності в Україні:

1. Ними виявилися нерівномірність, диференційованість, стійкість територіального розподілу злочинності, стабільність груп регіонів за рівнем кримінальної враженості.

2. За рівнем інтенсивності злочинності території України об'єднуються у п'ять класів: у перший клас входять території з низькою кримінальною враженістю, з середньою інтенсивністю злочинності від 676 до 875 злочинів на 100 тис. населення; другий клас складають регіони з помірною кримінальною враженістю, з середньою інтенсивністю злочинності від 676 до 875 злочинів на 100 тис. населення; третій клас об'єднує регіони із середньою кримінальною враженістю, з середньою інтенсивністю злочинності від 876 до 1075 злочинів на 100 тис. населення; у четвертий клас увійшли 4 (15%) регіони з високим рівнем кримінальної враженості від 1076 до 1272 злочинів на 100 тис. населення; п'ятий клас об'єднує 4 (15%) регіони з дуже високим рівнем кримінальної враженості з середнім коефіцієнтом інтенсивності від 1275 до 1475 злочинів на 100 тис. населення.

3. Особливості криміногенного простору України полягають в тому, що по-перше, криміногенний простір України має стійкі закономірності та нерівномірний розподіл злочинності по її території; по-друге, східні регіони характеризуються вищою інтенсивністю злочинності, ніж західні та центральні і більшість південних; по-третє, інтенсивність злочинності зростає, з заходу на схід, і, відповідно, знижується зі сходу на захід; по-четверте, в негативній криміногенній

зоні сконцентровано більше регіонів, ніж у перехідній – 8 (або 30%), тоді як у середній (перехідній) лише 6 (або 22%); по-п'яте, найвища концентрація регіонів – 52% (або 13 з 27 регіонів) спостерігається у позитивній криміногенній зоні.

4. У позитивній криміногенній зоні вища концентрація регіонів, ніж у негативній та перехідній. Але питома вага злочинності позитивної криміногенної зони є нижчою у структурі злочинності України, ніж питома вага злочинності регіонів негативної криміногенної зони. І хоча регіони позитивної криміногенної зони за розміром території та арифметичною кількістю значно переважають регіони з негативною кримінальною враженістю, останні мають дуже високий вплив на загальний стан злочинності в Україні.

5. Звертає на себе увагу нерівномірний розподіл динамічних показників злочин-

ності, який ми пов'язуємо з особливостями економічного, соціального, культурного та політичного розвитку регіонів.

6. Значення класифікації територій за рівнем кримінальної враженості полягає в можливості отримати правоохоронними органами України науково-обґрунтовану узагальнену інформацію про закономірності територіального розподілу злочинності. Це дасть їм можливість диференційовано підійти до організації запобігання злочинності; приймати зважені, оптимальні управлінські рішення під час організації запобігання злочинності в регіонах; ефективно розподілити сили та засоби у протидії злочинності; врахувати регіональні закономірності під час підготовки кадрового потенціалу для боротьби зі злочинністю; при концентрації вищих навчальних закладів системи МВС на території України і т. д.

Список використаної літератури

1. Методика изучения территориальных различий преступности и их причин: [метод. пособ.] / [А. И. Долгова, Н. В. Кривошекова, Ю. Г. Козлов, В. А. Серебрякова и др. [ответ. ред. А. И. Долгова]]. – М. : Всесоюзный научно-исследовательский институт проблем укрепления законности и правопорядка, 1989. – 140 с.
2. *Забрянский Г. И.* Криминологическая классификация регионов Российской Федерации / Г. И. Забрянский // Вестник Московского ун-та : сб. научн. тр. – сер. 11, Право, 1993. – № 2. – С. 42-52.
3. *Ростов К. Т.* Методология регионального анализа преступности в России : дисс. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.08 / К. Т. Ростов. – Санкт-Петербург, 1998. – 422 с.
4. *Шоткинов С. А.* Криминология: [учеб. метод. пособие] / С. А. Шоткинов. – Иркутск, 2003. – 288 с.
5. *Хохряков Г. Ф.* Криминология: [учебник] / Г. Ф. Хохряков // [отв. ред. В. Н. Кудрявцев]. – М. : Юристъ, 2000. – 511 с.
6. Статистичний щорічник України за 2010 рік / Держ. ком. статистики України; [за ред. О. Г. Осауленка]. – К. : ТОВ «Август Трейд», 2011. – 559 с.
7. Статистичний щорічник України за 2006 рік / Держ. ком. статистики України; [за ред. О. Г. Осауленка]. – К. : ТОВ «Видавництво «Консультант», 2007. – 551 с.
8. Статистичний щорічник України за 2002 рік / Держ. ком. статистики України; [за ред. О. Г. Осауленка]. – К. : ТОВ «Видавництво «Консультант», 2003. – 664 с.
9. Злочинність в Україні. Основні показники стану та структури злочинності за 2001 – 2005 роки : [статистичний збірник]. – К., ВПЦ МВС України, 2006. – 201 с.
10. Стан та структура злочинності в Україні (2006-2011рр.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mvs.gov.ua>